

SON GELİŞMELER IŞIĞINDA TÜRKİYE'DE AVRUPA BİRLİĞİ ALGISI

*Eda BOZKURT**

Alınış Tarihi: 13 Ekim 2017

Kabul Tarihi: 22 Şubat 2018

Öz: Türkiye'nin 1959 yılında başlayan Avrupa Birliği'ne üyelik süreci oldukça uzun bir geçmişe sahiptir. Yarım asrı aşan dönem boyunca taraflar arasında düzenli olmayan ilişkiler görülmüştür. Bu ilişkilerin bir yansıması olarak Türk kamuoyunun Birliğe karşı bakış açısı da dalgalı bir yapı sergilemiştir. Günümüzde ise Türkiye ve Avrupa Birliği yeni bir konjonktürden geçmektedir. Bu kapsamda Türk kamuoyunun bu yeni duruma tepkisinin ne yönde olduğu araştırmanın ana amacını oluşturmaktadır. Çalışmada söz konusu amaca uygun olarak anket yöntemi ile veriler toplanmış ve analiz edilmiştir. Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi öğrencilerine online olarak ulaştırılan anketlerin sonuçları sayı ve dağılım olarak raporlandırılmıştır. Bulgular, Türk toplumunun Avrupa Birliği üyeliğini önemli ölçüde olumsuz olarak değerlendirdiğine işaret etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anket, Avrupa Birliği, Türkiye

IN THE LIGHT OF RECENT DEVELOPMENTS PERCEPTION OF EUROPEAN UNION IN TURKEY

Abstract: Turkey's European Union membership process started in 1959 has a long history. It has been seen irregular relationship between the parties during the half-century excess period. As a reflection of these relations, the view of the Turkish Public towards the Union has exhibited a fluctuating structure. At the present time, Turkey and the European Union is pass through a new conjuncture. In this context, the reaction of the Turkish public to this new situation is the main purpose of the research. In this study, data were collected and analyzed by questionnaire method in accordance with the purpose. The results of the online surveys filled out by Atatürk University Open Education Faculty students were reported as number and distribution. Results indicated the that Turkish society have significantly adverse opinion for European Union membership.

Keywords: Survey, European Union, Turkey

I. Giriş

Savaş sonrası Avrupa bilim ve teknolojiyle bağlantılı olarak ekonomik ve siyasi açıdan yeniden yapılanma sürecine girmiştir. 1950'li yıllarda hükümetler enerji kaynaklarını, politik istikrarın ve endüstriyel gelişmenin anahtarı olarak görmekteydi. Geleneksel anlamda kömür en temel enerji kaynağı olarak görülürken, geleceğin enerji kaynağı ise nükleer enerji olarak kabul edilmekteydi. Diğer taraftan Avrupa'nın süper güçlere özellikle de Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'ye yenik düştüğü fikri yeni araştırma yapıları kurulmasını gerektirmekteydi. İşte bu araştırma altyapılarının maliyeti,

* Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi

karmaşıklığı ve bunları oluşturup sürdürmek için gereken mevcut sınırlı ekonomik kaynaklar göz önüne alındığında ulusal hükümetlerin ortak projeler üzerinde iş birliği yapması zorunluluk olarak görülmekteydi (Guzzetti,1995:1). Bu gelişmeler sonucunda Almanya, Belçika, İtalya, Hollanda, Lüksemburg ve Fransa'nın katılımıyla 1951 yılında Avrupa Birliği'nin (AB) temelini oluşturan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulmuştur. Daha sonra Avrupa'da barışın devam ettirilmesi ve öncelikli olarak daha fazla ekonomik iş birliği sağlanması amacıyla 1957'de Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) oluşturulmuştur.

Türkiye de bu gelişmeye kayıtsız kalmayarak 1959'da topluluğa tam üye olmak için başvurmuştur. Türkiye'nin yapmış olduğu başvuru kabul edilmiş fakat kalkınma düzeyinin tam üyeliğin gereklerini yerine getirmeye yeterli olmadığı söylenmiş, üyelik koşulları gerçekleşinceye kadar geçerli olacak bir ortaklık anlaşması imzalanması teklif edilmiştir. Türkiye ile AB ilişkilerinin hukuki temelini oluşturan Türkiye ile AET Arasında Bir Ortaklık Yaratan Anlaşma (Ankara Anlaşması) 1963 yılında imzalanmıştır. Ankara Anlaşması, Türkiye'nin AET'ye entegrasyonu için hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve nihai dönem olmak üzere üç devre öngörmüş olmasına rağmen Türkiye, 1987 tarihinde Ankara Anlaşması'nda öngörülen dönemlerin tamamlanmasını beklemeden, üyelik başvurusunda bulunmuştur. Başvuru sonucunda Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve siyasal alanda gelişmesi gerektiği ifade edilmiş, üyelik müzakerelerinin açılması için bir tarih belirlenmemesi ve Ortaklık Anlaşması çerçevesinde ilişkilerin geliştirilmesi önerilmiştir. 5 Mart 1995 tarihinde yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında alınan karar uyarınca Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye'nin adaylığının resmen onaylanması 1999 yılında Helsinki Zirvesi'nde gerçekleşmiştir. 17 Aralık 2004 tarihli Brüksel Zirvesi'nde ise AB-Türkiye ilişkilerinde bir dönüm noktası daha yaşanmış ve Zirve'de Türkiye'nin siyasi kriterleri yeteri ölçüde karşıladığı belirtilerek 3 Ekim 2005'te müzakerelere başlanması kararı alınmıştır¹ (Avrupa Birliği Bakanlığı, 2016:1; Dura ve Atik, 2007:492-497).

Türkiye'nin 1959 yılında başlayıp günümüze kadar uzanan yarım yüzyılı aşmış AB üyelik süreci oldukça uzun bir süreyi kapsamakla kalmayıp önemli ölçüde dalgalı seyretmiştir. Özellikle 2016 yılında durma noktasına gelen ilişkilerin bundan sonraki gidişatı, mülteci anlaşmasının uygulanması, vize serbestisi, gümrük birliğinin genişletilmesi, Avrupa Parlamentosu'nun tavsiye niteliğindeki Türkiye ile müzakereler dursun açıklaması, diğer taraftan İngiltere gibi önemli bir topluluk üyesinde yapılan referandumda üyelikten ayrılma kararının çıkması gibi konular ışığında daha dikkat çekici hale gelmiştir. Şimdiye kadar yapılan birçok literatür araştırması Türkiye-AB ilişkilerinde Türk toplumunun tutumunu araştırma amacı taşımıştır. Bu araştırmaların önemli bir kısmı Türk kamuoyunun AB'ye bakış açısının değişken olduğunu göstermiştir. Bu çalışmada ise son gelişmeler ışığında ve

topluluğun kuruluş amacına da uygun olarak ekonomik bir perspektifle Türk toplumunda AB algısı araştırılmıştır. Çalışmada genel bilgilerin sunulduğu giriş kısmının ardından konuyla ilgili literatür özetine yer verilmiştir. Daha sonra araştırma kapsamında Türk halkının AB algısının tespit edilmesi amacıyla Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'nde okuyan 6.607 kişiye online olarak ulaştırılmış anketlerin sonuçları değerlendirilmiştir. Son olarak araştırma bulguları sonuç kısmında tartışılarak çalışma tamamlanmıştır.

II. Literatür

Türkiye-AB ilişkilerinde toplum görüşlerinin araştırıldığı birçok çalışma bulunmaktadır. Bu araştırmaların temel özelliği ankete dayalı incelemeleri içeriyor olmalarıdır. Araştırmacılar ankete dayalı analizler yaparken Eurobarometerⁱⁱ veya TÜİK Yaşam Memnuniyet Anketiⁱⁱⁱ verilerinden yararlanabildikleri gibi bireysel olarak hazırladıkları anketleri uygulama yoluna da gitmişlerdir. Örneğin, Çarkoğlu (2003), kırsal ve kentsel alanlarda yaşayan 3.060 seçmenle yüz yüze yaptığı görüşmelerden Türkiye kamuoyunun AB karşısındaki tutum ve davranışlarını incelemiştir. Dini bağlılığın güçlü olduğu durumlarda AB üyeliğine desteğin azaldığı sonucuna ulaşmıştır.

Şen (2005), Türkiye'de gençlerin AB'ye üyelik sürecine yaklaşımlarını ve bu konudaki bilgi ve farkındalık düzeylerini ölçmeyi amaçlamıştır. Araştırma kapsamında, 12 ilde, 5 farklı türde 60 okulda, 4.545 lise öğrencisine, sosyoekonomik, demografik ve sosyokültürel ve siyasal tutuma yönelik soruların yer aldığı bir anket uygulanmıştır. Analiz bulgularına göre katılımcıların %66.9'unun AB üyeliğinin Türkiye için olumlu düşündüğü tespit edilmiştir.

Elgün ve Tillman (2007), 2002 Eurobarometer verileriyle Malta, Kıbrıs ve Türkiye'de AB üyeliğine etki eden faktörleri araştırmışlardır. Logit model sonuçlarına göre ekonomik olmayan faktörlerin üyelik desteğini belirlediği sonucuna ulaşmışlardır.

Kentmen (2008), 2001, 2002 ve 2003 yıllarından toplanan Eurobarometer verilerine dayanarak, Türkiye'de AB üyeliğine desteği İslami ve ulusal kimlik açısından incelemiştir. Logit analizler sonucunda İslam'a bağlılığın Batı'ya yönelik tutumları etkilemediği, AB'ye girme konusunda üyeliğin ulusal kimlik ve ulusal ekonomi üzerindeki etkilerinin önemli olduğu tespit edilmiştir.

Atay Kayış ve Öztürk (2009), AB'ye tam üye olunmasına yönelik yapılacak olası bir referandumda üyeliğe yönelik Türk halkının tutumlarını analiz etmişlerdir. Çalışmada Yaşam Memnuniyet Anketi 2007 yılı verileri kullanılarak Logit Modeli tahmin edilmiştir. Modelde; kişisel faktörlerle birlikte bireylerin mevcut kamusal hizmetlere yönelik algılamaları ve tam üyeliğin beklenen etkileri göz önünde bulundurulmuştur. Tahmin sonuçlarına göre, algılama ve beklentileri yansıtan değişkenlerin kişisel değişkenlere göre AB'ye tam üyelik üzerinde istatistiksel olarak daha önemli olduğu belirlenmiştir.

Şenyuva (2009), 2001 ve 2008 yılları arasında yapılmış olan Eurobarometer çalışmalarından hareketle, Türk kamuoyunun AB'ye genel bakışını incelemiş ve Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğine bireyler tarafından verilen destekte zaman içerisinde belirli bir istikrar olup olmadığını araştırmıştır. AB'ye karşı ciddi anlamda bir güven ve destek kaybı olduğu görülmüştür.

Oran vd. (2010), ebelik ve hemşirelik öğrencilerinin AB hakkındaki genel bilgilerini, Türkiye'nin AB üyeliği konusuna bakış açılarını ve mesleki beklentilerini tespit etmişlerdir. Veriler 2006-2007 öğretim yılında Ege Üniversitesi ebelik ve hemşirelik bölümlerinde öğrenim gören 765 öğrenciden anket formu ile toplanmıştır. Anket sonuçları öğrencilerin %41.6'sının Türkiye'nin AB'ye girmesini desteklediğini, ayrıca %81.4'ünün AB konusundaki bilgi düzeylerinin orta ve yetersiz olduğunu göstermiştir.

Arıkan (2012), 2009 Eurobarometer anket verilerinden faydalanarak Türkiye'de AB üyeliği sürecinde algılanan tehdit ve fırsatları belirlemiştir. Ulusal değerler ve milli kimlik gücünün azalacağı yönündeki fikirler AB için azalan desteğin nedeni olarak belirlenmiştir.

Ercan (2012) çalışmasında, Türkiye'de AB'ye bakış açısı konusunda genel bir çerçeve oluşturmayı hedeflemiştir. Ülke genelinde 3.267 anket uygulamıştır. Çalışmada önceki araştırmalara kıyasla Türk halkının AB'ye katılım yolundaki desteğinin ne yönde değiştiği analiz edilmiştir. Geçmiş yıllarda yapılan anketler ile kıyaslandığında AB'nin uyguladığı çifte standart politikaları, Türk halkının tepkisine neden olmuş ve Türk toplumunun AB'ye desteğinin azaldığı görülmüştür.

Ünal vd. (2012), üniversite eğitimi alan gençlerin Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecine bakış açılarını ve gençlerin AB üyeliğinden ekonomik ve özgürlükler anlamında beklentilerini araştırmışlardır. Çalışmada Kırklareli Üniversitesi Pınarhisar Meslek Yüksekokulunda eğitim gören 483 öğrenciye ulaşılmıştır. Anket sonuçlarına göre öğrencilerin %46.6'sının Türkiye'nin AB üyeliğine sıcak baktığı ve AB üyeliğinin ülkemizin olanaklarına ve özgürlüklerine katkı sağlayacağına inandıkları belirlenmiştir.

Yazgan ve Aktaş (2012), Çankırı'da AB algılamasına ilişkin veriler ortaya koymak için 400 kişiye anket uygulamışlardır. Anket sonuçlarına göre Çankırı ili örnekleminin AB algılaması, destek eğilimi bakımından Türkiye'nin AB'ye yönelik kamuoyu tutumu ile genel olarak paralellik gösterdiği, ancak AB üyeliğinin kültürel maliyetinin büyük ölçüde ön plana çıktığı görülmüştür. AB üyeliğinin kültürel yozlaşmaya ve Türk aile yapısının bozulmasına neden olabileceği yönünde yaygın bir kanı olduğu ifade edilmiştir.

Alkan (2013), Türkiye'de gençlerin AB hakkındaki görüşlerini anket yoluyla araştırmıştır. Türkiye'de 14 üniversitede eğitim gören 1.000 öğrenci ankete dahil edilmiş ve amaçlı örneklem yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, üniversite öğrencilerinin AB konusunda umutlu olduğu, gençlerin inancının devam etmesi için öncelikle Türkiye'ye karşı mevcut olan

önyargıları yıkması ve samimiyetsizliği gidermesi gerektiği ve Türkiye’de de kamuoyunun AB hakkındaki bilgi eksikliğini giderici yönde çalışmalar yapılmasının önemli olduğu vurgulanmıştır.

Altunay ve Tonbul (2014), ilköğretim okulu yönetici ve öğretmenlerinin Türkiye’nin AB’ye uyumuna ilişkin görüşlerini odak grup görüşme tekniği ile belirlemişlerdir. Analiz İzmir ilinde 2010-2011 öğretim yılında görev yapmakta olan 28 eğitimci ile amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Araştırma bulgularına göre, öğretmen ve yöneticilerin Avrupalılık-Avrupalı vatandaş tipi konusunda en fazla vurguladığı noktaların yaşam seviyesinin yüksek olması ve mesleki yeterliliğe önem vermesi olduğu görülmüştür.

Göral vd. (2014), 2004 yılında yaptıkları çalışmadan bu yana üniversite öğrencilerinin AB algısında yaşanan değişiklikleri belirlemeyi hedeflemişlerdir. Marmara Üniversite öğrencilerinden 1.653 kişi ile ankete dayalı yaptıkları çalışmada öğrencilerin halen AB’ye önem verdiğini, Birliğe yönelik destekte bir düşüş olsa da iş birliği yapılması gereken ülke grupları arasında Türk Cumhuriyetleri ile birlikte AB’yi ilk iki sırada tercih ettikleri tespit edilmiştir. Ayrıca AB ile müzakere sürecinin durma noktasına gelmesine rağmen AB’nin imajının olumsuz değil kararsız olarak görüldüğü belirlenmiştir.

Karakuzu vd. (2015), Türkiye’de AB’ye yönelik algıların ortaya çıkarılmasını hedefledikleri çalışmada, meslek yüksekokullarında eğitim alan öğrenciler üzerine bir anket çalışması yapmışlardır. Uzunköprü Meslek Yüksekokulu’ndaki 2014-2015 Eğitim-Öğretim yılında eğitim gören 276 öğrenciye yapılan ankette öğrencilerin AB’ye olan inancı ve desteğinin azalmış olduğu belirlenmiştir. Türkiye’nin AB’ye karşı mutlak seçenekler geliştirmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Özsöz vd. (2015), çalışmalarında Türkiye kamuoyunda AB’ye ilişkin farkındalık düzeyini ve Türkiye’nin AB üyeliğine destek konusundaki görüşlerini incelemişlerdir. Araştırmada 18 ilde 2.489 kişiyle kantitatif araştırma ve yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Sonuçlar katılımcıların %85’inin AB hakkında hiç veya biraz bilgi sahibi olduğunu göstermiştir. Türkiye’nin batısından doğusuna gidildikçe AB’ye ilişkin bilgi düzeyinin azaldığı tespit edilmiştir. Ayrıca AB üyeliğinin desteklendiği, ama üyeliğe olan inancın azaldığı belirlenmiştir.

Tonus (2015), Eskişehir’de kamuoyunun AB-Türkiye ile ilişkilerine yönelik bilgi, algı ve tutumlarının Türkiye geneline göre olumlu olup olmadığını araştırmıştır. Haziran 2004-Eylül 2004 döneminde Eskişehir’de 20 yaş üzeri 1.106 katılımcıdan yüz yüze görüşme tekniği ile toplanan verilerden elde edilen bulgular Eskişehir kamuoyunda AB’ye bakışın olumlu yönde olduğunu göstermiştir. Çalışma, kamuoyunun AB hakkında bilgi düzeyinin artmasının yanında, demokratik ve sosyo-ekonomik dönüşüm beklentilerinin karşılanması ile Türkiye’nin AB üyelik sürecine de daha fazla sahip çıkılacağı fikrini desteleyeceği yönünde sonuçlanmıştır.

Efe ve Kemahlı (2016), Erzincan Üniversitesi öğrencisi 384 kişiye anket uygulamış ve bu kişilerin AB algısını ölçmüşlerdir. Çalışmada öğrencilerin AB'ye destek oranı %35.7 iken karşı çıkanların oranı %37.2 ve kararsızların oranı ise %24.7 olarak belirlenmiştir. Araştırmada Türkiye'de AB'ye desteğin düşmekte olduğu görülmüştür.

Akdemir (2017), Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğrencilerinin Türkiye-AB ilişkileri ve AB konusundaki algı, tutum, davranış ve bilgi düzeylerini analiz etmiştir. Araştırmada anket esasına dayalı olarak 745 öğrenciye sorular sorulmuştur. Yapılan analizlerin dikkat çeken sonuçları arasında, katılımcıların %61'inin Türkiye'nin AB'ye üyeliğini desteklediği diğer taraftan öğrencilerin %51'inin de Türkiye'nin AB'ye hiçbir zaman üye olamayacağını ifade ettikleri yer almıştır.

Son olarak literatür incelemelerinin sonuçları bakımından Türk halkının AB'ye bakış açısının, tutum ve beklentilerinin değişken olduğunu söylemek mümkündür.

III. Metodoloji

Araştırma, Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde önemli gelişmelerin yaşandığı bugünlerde, Türk halkının Birliğe üyelik algısının tespit edilmesi ana amacını taşımaktadır. Ayrıca çalışmada, AB ile ilgili genel görüşlerin yanında kişilerin AB'yi tanıma düzeyleri, alternatif entegrasyonlara bakış açıları ve Birliğin bundan sonraki durumuna ilişkin öngörü, beklenti ve çözüm önerilerini belirlemek hedeflenmiştir. Bu bağlamda araştırma modeli Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesinde öğrenim gören ve araştırmaya katılmaya gönüllü öğrencilere online olarak ulaştırılan anket formuna dayalı kapalı uçlu soruları esas alarak hazırlanmıştır. Araştırmanın evreni 2016-2017 Eğitim-Öğretim yılında Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesine kayıtlı ve e-mail yoluyla ulaşılabilen tüm evreni temsil edeceğini düşünülen örneklem 6.607 kişiyi kapsamaktadır. Açıköğretim Fakültesinde okuyan kişiler üniversite okuyan öğrenci kitlesinden farklı olarak, her yaş düzeyinden, farklı meslek gruplarından, farklı eğitim ve gelir düzeylerinden olup, fiziksel olarak ulaşılması mümkün olmayan önemli bir profil sunduğu için seçilmiştir. Verilerin toplanması ve anketin hazırlanmasında konu ile ilgili literatür incelenmiş ve anketin amacına en uygun sorular oluşturulmaya çalışılmıştır. Verilerin derlemesinde Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi veri tabanından yararlanılmış bu veri tabanında hazırlanan anket adresi öğrencilere e-mail olarak gönderilmiş çevrimiçi olarak sonuçlar anlık ele edilmiştir. Araştırma verileri, SPSS 20.0 paket programında değerlendirilmiş sayı ve dağılım olarak raporlanmıştır. Böylelikle hem sayısal verilere dayalı nicel araştırma metodu hem de insan davranışlarını temel alan nitel araştırma teknikleri birlikte kullanılmıştır.

IV. Bulgular

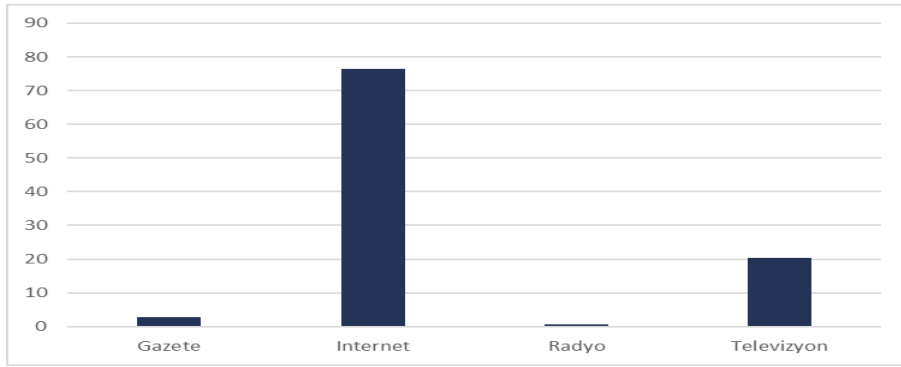
Araştırmada ilk olarak katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorulara yer verilmiştir. Tablo 1 yardımıyla anket sorularını cevaplayan kişilere ait demografik özellikler takip edilebilmektedir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

	Frekans	Yüzde
Cinsiyet		
Kadın	2.829	42.8
Erkek	3.778	57.2
Yaş		
15-29	3.245	49.1
30-44	2.864	43.3
45-64	459	6.9
65 ve üzeri	39	0.6
Medeni Durum		
Evli	3.243	49.1
Bekar	3.364	50.9
Eğitim Durumu		
Lise	2.410	36.5
Ön Lisans	1.594	24.1
Lisans	2.132	32.3
Yüksek Lisans	430	6.5
Doktora	41	0.6
Ortalama Aylık Gelir		
0	1.405	21.3
1.500 TL'ye kadar	1.174	17.8
1.501-2.500 TL	1.511	22.9
2.501-4.000 TL	1.902	28.8
4.000 TL'den fazla	615	9.3

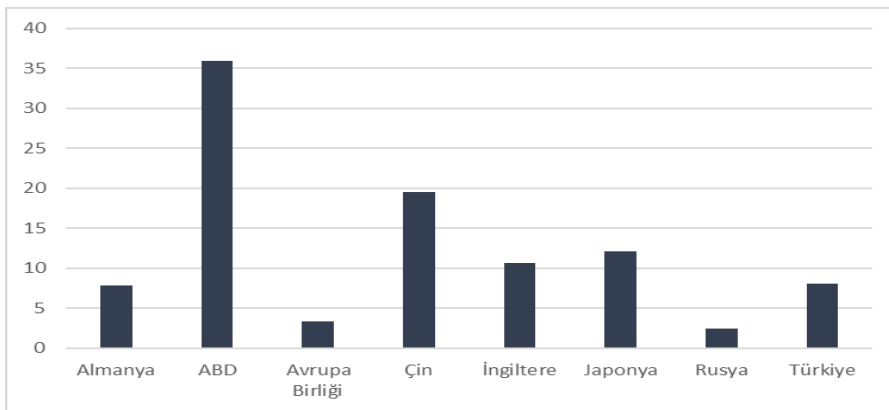
Tablo 1'e göre ankete katılan 6.607 kişiden 2.829'u kadın ve 3.778'i ise erkektir. Bu durum, ankete katılanların çoğunlukta erkek olduğunu göstermektedir. Katılımcıların yaşa göre dağılımlarında %49.1 ile en fazla kişinin 15-29 yaş aralığında olduğu, medeni durum açısından ise bekar katılımcıların %50.9 oranında olup, evli katılımcılardan daha fazla olduğu görülmüştür. Demografik özellikleri ortaya koyan bir diğer soru eğitim durumu olup lise mezunları 2.410 kişiyle birinci, lisans mezunları 2.132 kişiyle ikinci, ön lisans mezunları 1.594 ile üçüncü sırada yer alırken, toplamda lisansüstü mezun 471 kişiyle son sırada yer almıştır. Ortalama aylık gelir açısından bakıldığında 2.501-4.000 TL aralığının ilk sırada yer aldığı, anket sorularını cevaplayanların %28.8'ini oluşturan 1.902 kişinin bu aralıkta gelire sahip olduğu görülmektedir. 4.000 TL'den daha fazla geliri olduğunu işaretleyenlerin ise katılımcıların en az kısmı olan %9.3 ile temsil edildiği gözlenmektedir.

Hiç geliri olmayanlar ise %21.3 oranındadır. Tabloda raporlanmamış olmakla birlikte ankete katılanlara profil özellikleri hakkında bilgi vereceği düşünülen “Yaşadığınız Yer” ve “Mesleğiniz” soruları da sorulmuştur. Yaşanılan yer sıralamasında 1.559 İstanbul, 699 Ankara ve 329 kişiyle İzmir ilk üçte yer alırken, Tunceli 3 kişi ile son sırada olup, katılımcıların 30’u yurtdışında yaşadığını belirtmiştir. Deneklerin “Mesleğiniz?” sorusuna verdiği cevaplardan %22.7’sinin diğer, %16.1’inin özel sektör çalışanı ve %11.0’ının ise devlet memuru olduğu sonuca ulaşılmıştır. Katılımcıların %8.7’si ise işsiz seçeneğini işaretlemiştir.



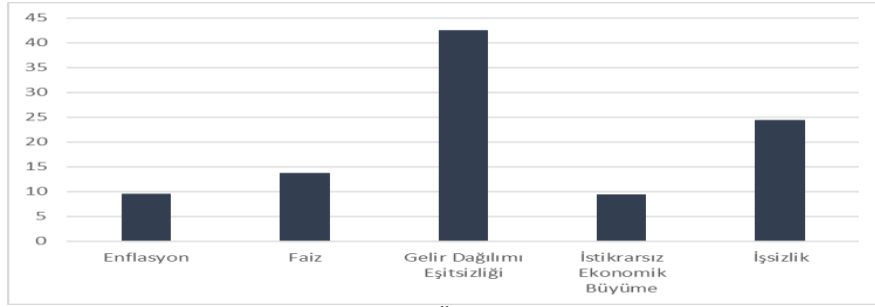
Şekil 1: Günlük Ekonomi Haberlerinin En Çok Takip Edildiği Kaynak

Çalışmada AB algısının ekonomik perspektifle değerlendirilmesi hedeflendiğinden katılımcılara ekonomi ile ilgili sorular yöneltmiştir. Bu bağlamda “Günlük ekonomi haberlerini en çok hangi kaynaktan takip edersiniz?” sorusuna katılımcıların %76.5’i internet cevabını vermiştir. İnterneti, %20.3 ile televizyon takip ederken, daha sonra %2.7 ile gazete yer almış, %0.6 ile radyo seçeneği ise son sırada kalmıştır.



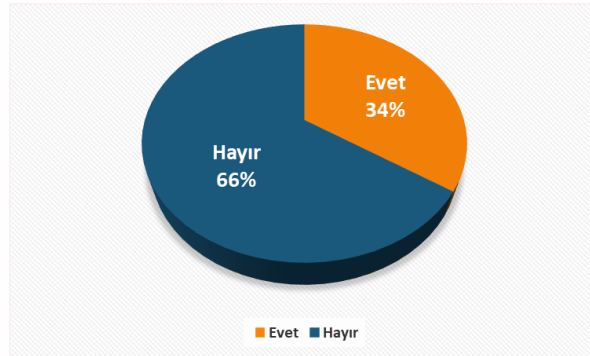
Şekil 2: Dünya’nın En Güçlü Ekonomisi

Katılımcılar ekonomik güç algısı ile ilgili sorulan “Size göre dünyanın en güçlü ekonomisi hangisidir?” sorusuna, %35.9’lük bir oranla ABD olarak yanıt vermiştir. İkinci sırada %19.5 ile Çin bulunmaktadır. Katılımcıların %8.1’i Türkiye’yi en güçlü ekonomi olarak kabul ederken, AB ise %3.4 düzeyinde tercih edilmiştir. En güçlü ekonomi sıralamasında sonra sırada %2.5 ile Rusya yer almıştır.



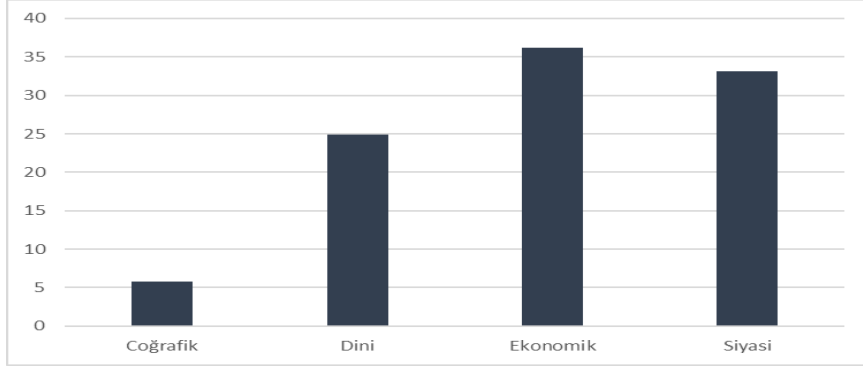
Şekil 3: Türkiye’nin En Önemli Ekonomik Sorunu

Ekonomi ile ilgili sorular devam ettirilmiş ve Türkiye’nin en önemli ekonomik sorunun %42.5’lik payla gelir dağılımı eşitsizliği olduğunu 2.805 kişi bildirmiştir. 1.622 kişinin tercih ettiği işsizlik (%24.5) ise ikinci sırada yer alırken, faizi 915 (%13.8), enflasyonu 635 (%9.6) ve istikrarsız ekonomik büyümeyi 630 (%9.5) kişi Türkiye’nin en önemli ekonomik sorunu olarak değerlendirmiştir.



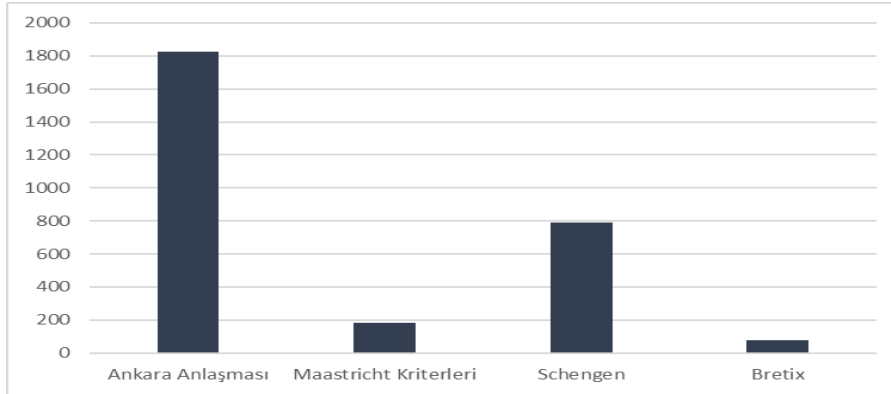
Şekil 4: Türkiye’nin Avrupa Ülkesi Olup Olmadığı

AB ile ilgili sorulara geçilmeden önce katılımcıların Türkiye’yi nasıl konumlandıklarını tespit etmek için “Size göre Türkiye bir Avrupa Ülkesi midir?” sorusu yöneltilmiştir. Türkiye’nin bir Avrupa ülkesi olduğuna inanlar %34 iken olmadığını düşünenler %66 oranındadır.



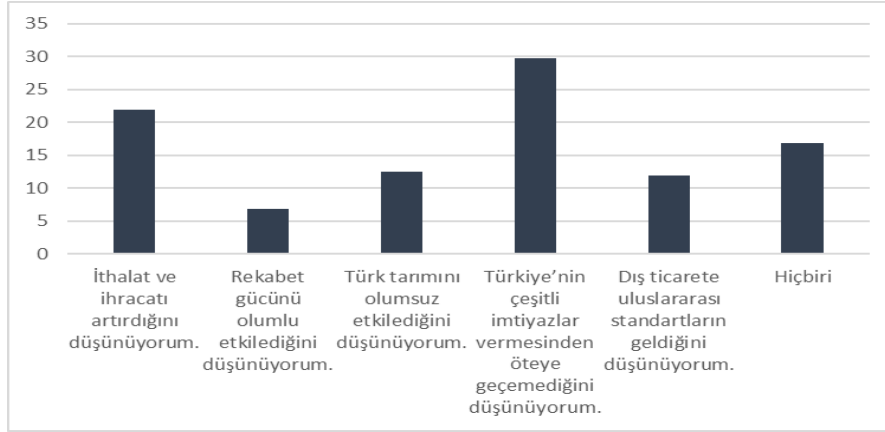
Şekil 5: AB'nin Oluşum Temeli

Katılımcılara, AB üyeliğine tutumları, alternatif entegrasyonlara bakış açıları ve Birliğin bundan sonraki durumuna ilişkin öngörü, beklenti ve çözüm önerileri ile ilgili sorular sorulmadan önce, kişilerin AB'yi tanıma düzeyleri ölçülmeye çalışılmış ve bu doğrultuda "Avrupa Birliği hangi temele dayalı bir oluşumdur?" sorusu sorulmuştur. Kişilerin %36.2'si ekonomik, %33.1'i siyasi, %24.9'ü dini, %5.8'i ise AB'yi coğrafiik temele dayalı bir oluşum olarak gördüğünü ifade etmiştir.



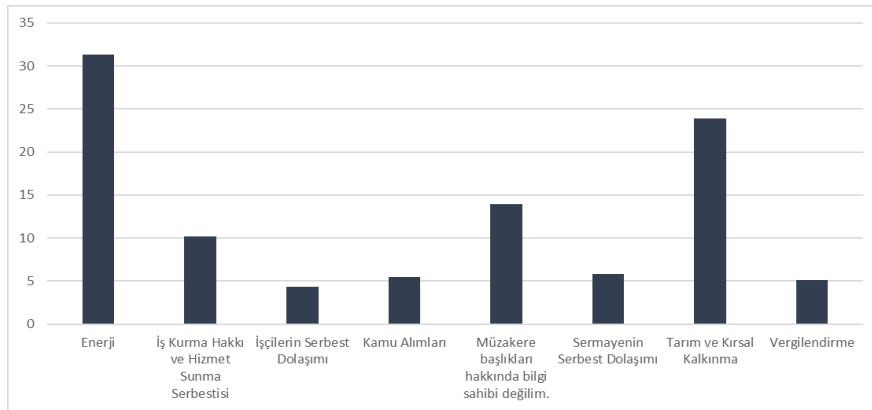
Şekil 6: AB ile İlgili Kavramlar Hakkındaki Bilgi

Katılımcılara AB ile ilgili bazı kavramlara ilişkin bilgi sahibi olup olmadıkları sorulmuştur. Ankara Anlaşması, Maastricht Kriterleri, Schengen ve Bretix kavramlarından en az birinden haberdar olanlar katılımcıların %75.3'ü iken, %24.7'lik kısım ise bu kavramlardan hiçbirini duymamış durumdadır. En fazla bilgi sahibi olunan Ankara Antlaşması'nı bilenlerin sayısı 1.825, Schengen ile ilgili bilgi sahibi olanların sayısı 790, Maastricht Kriterleri 183 ve en az bilinen Bretix'i seçenlerin sayısı ise 80 olarak görülmektedir.



Şekil 7: Gümrük Birliği Protokolü İle İlgili Tutum

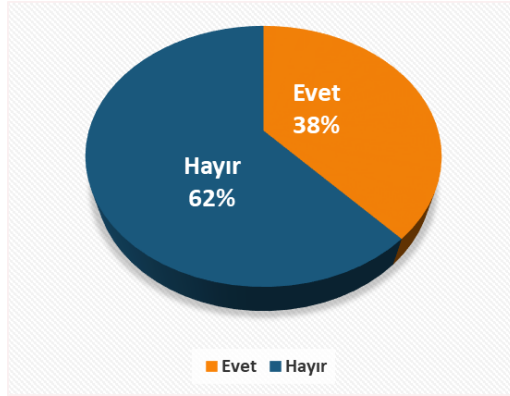
AB tanıma düzeyi ile ilgili olarak sorulan bir başka soru “Size göre Türkiye’nin Gümrük Birliği Protokolü’nü imzalaması ile neler yaşanmıştır?” şeklindedir. Gümrük Birliği Protokolü’nün imzalanması ile Türkiye’nin çeşitli imtiyazlar vermesinden öteye geçmediği en baskın düşünce olup katılımcıların %29.7’sinin seçimidir. Gümrük Birliği Protokolü’nün ithalat ve ihracatı artırdığını savunanlar ise %22 oranındadır. Katılımcıların %12.5’i Türk tanımını olumsuz etkilediği fikrindeyken, %12.0’ı dış ticarete uluslararası standartların geldiğini, %16.8’i bunlardan hiçbirinin olmadığını ifade etmiştir.



Şekil 8: Müzakere Başlıkları ile İlgili Bilgi

Türkiye’nin AB üyelik sürecinde en çok konuşulan konular arasında olan müzakere başlıkları ile ilgili farkındalık seviyesinin tespiti için “Size göre Türkiye’de ekonomik büyümeyi destekleyecek en önemli müzakere başlığı hangisidir?” sorusu yöneltilmiştir. Ekonomik büyümeyi destekleyecek en önemli müzakere başlığı %31.3’lük oranla enerjidir. İkinci başlık ise %23.9 ile

tarım ve kırsal kalkınmadır. Diğer müzakere başlıkları ise sırasıyla iş kurma hakkı ve hizmet sunma serbestisi %10.2, sermayenin serbest dolaşımı %5.8, vergilendirme %5.1, işçilerin serbest dolaşımı ise %4.3 oranında tercih edilmiştir. Müzakere başlıkları hakkında bilgi sahibi olmayanlar ise %13.9 düzeyindedir. Bu oran en fazla bilinen iki müzakere başlığından sonra en yüksek değeri ifade etmekte ve geri kalan müzakere başlıklarının ortalamasının önünde yer almaktadır.



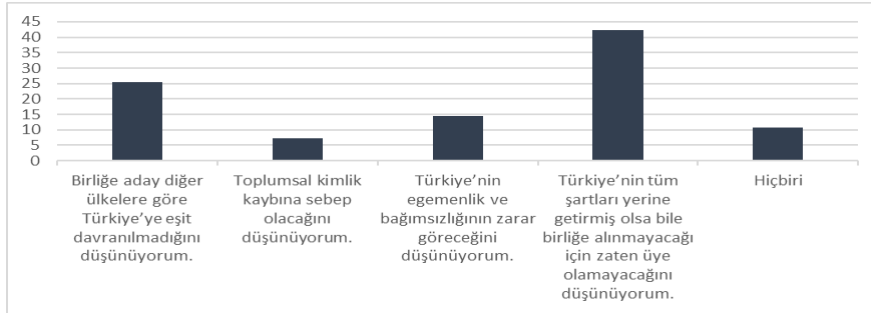
Şekil 9: Türkiye'nin AB Üyeliğine Destek

“Size göre Türkiye Avrupa Birliği üyesi olmalı mıdır?” sorusuna katılımcıların %62’si hayır cevabı verirken, %38’i evet demiştir. Erkeklerde hayır cevabı %63.0 ile kadınlardaki %60.3’lük orandan daha yüksektir. Ayrıca tüm yaş gruplarında hayır oranı evet oranından yüksek iken en düşük hayır oranı %52.5 ile orta yaş olarak ifade edilen 45-64 yaş aralığında katılımcılara aittir. Ayrıca eğitim düzeyi arttıkça hayır cevabının azaldığı görülmektedir. Lise mezunları %64.4 oranında hayır derken, lisanüstü eğitim mezunlarında bu oran %48.1’e kadar düşmektedir. Eğitim düzeyine benzer şekilde aylık gelir arttıkça hayır cevabı verenlerin oranı azalmakta, hiç geliri olmayanlar %60 oranla hayır derken, 4.000 TL’den fazla geliri olanlar ise %44.9 oranla hayır demektedirler.



Şekil 10: Türkiye'nin AB Üyelğine Desteğin Sebebi

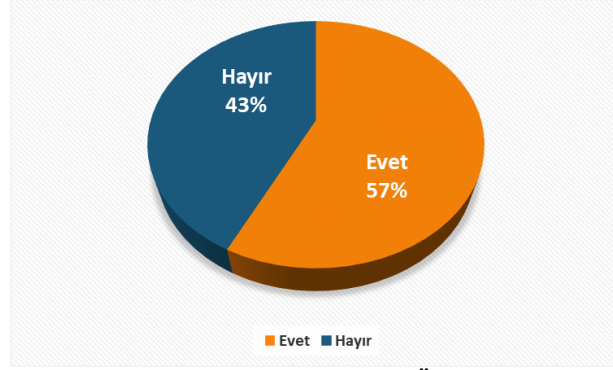
Katılımcılara AB üyelğine neden evet ya da hayır dediklerinin gerekçeleri “Size göre Türkiye Avrupa Birliği’ne neden üye olmalı” ve “Size göre Türkiye Avrupa Birliği’ne neden üye olmamalı” soruları ile sorulmuştur. Birliğe üyelğe evet diyenler en yüksek oranla (%30.7) bireysel hakların, eşitlik ve özgürlüklerin artacağına inandığı için Birliğe üyelği desteklemektedirler. Evet, tercihinin ikinci sıradaki sebebi ise %26.9’lük oranla ekonomik istikrarın artması ve sürdürülebilir büyümenin sağlanacağı düşüncesidir. Daha sonraki sebepler ise sırasıyla Türkiye’nin, uluslararası ilişkilerde daha fazla söz sahibi olacağı (%21.3), sağlık, eğitim ve güvenlik gibi alanlarda standartların iyileşeceği (%18.5) şeklinde sıralanmaktadır. %2.4’lük küçük bir kesim ise Birliğe üyelğe evet demelerinin altında yatan sebebin bunlardan hiçbiri olmadığını ifade etmiştir.



Şekil 11: Türkiye'nin AB Üyelğine Karşıt Görüşün Sebebi

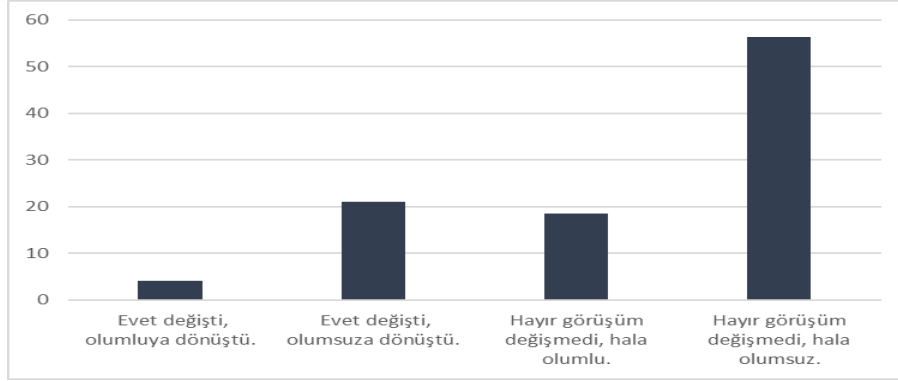
Türkiye’nin AB’ye üye olmaması gerektiğini destekleyenler ise %42.2’lik oranla Türkiye’nin tüm şartları yerine getirmiş olsa bile Birliğe alınmayacağı için zaten üye olamayacağını düşünmektedirler. %25.3 ile Birliğe aday diğer ülkelere göre Türkiye’ye eşit davranılmadığı, hayır cevabının ikinci sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan olumsuz düşünce sahiplerinin %14.3’ü üyelik ile Türkiye’nin egemenlik ve bağımsızlığının zarar

göreceğini, %7.2'lik kısmı ise üyeliğin toplumsal kimlik kaybına sebep olacağını düşünmektedir. Son olarak katılımcıların %10.7'si bu sebeplerin dışında hayır dediklerini ifade eden hiçbirini seçmişlerdir.



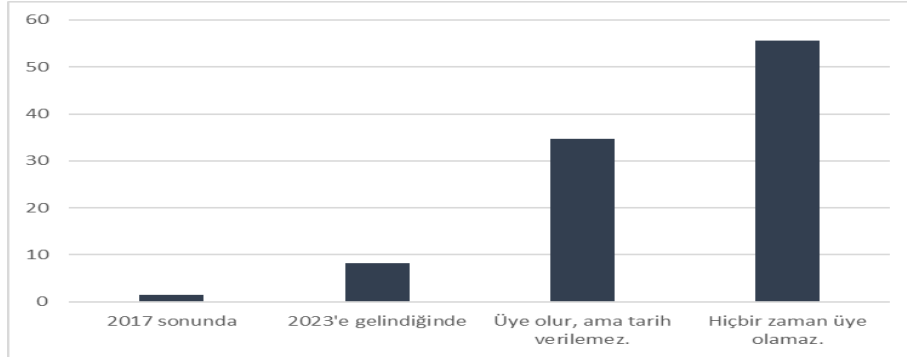
Şekil 12: Türkiye'nin AB'ye Tam Üyelik Başvurusu

Türkiye'nin AB'ye üyeliğine olumsuz bakış açısına benzer şekilde katılımcılar, Türkiye'nin tam üyelik başvurusunu geri çekmesini %57 oranında desteklemektedirler. Yani katılımcılar sadece Türkiye'nin AB üyeliğine hayır demekle kalmayıp, tam üyelik başvurusunun da geri çekilmesi gerektiğini düşünmektedirler.



Şekil 13: Avrupa Parlamentosu'nun Açıklamasına Yönelik Tutum

Avrupa Parlamentosu'nun tavsiye niteliğindeki Türkiye ile müzakereler dursun açıklamasının katılımcıların, hem Türkiye'nin AB üyeliğine olumsuz düşüncesine hem de tam üyelik başvurusunu geri çekmesi fikrine nasıl etkide bulunduğu sorulmuştur. %56.4 ile katılımcıların fikirlerinin olumsuz olduğu ve değişmediği görülmüştür. Kişilerin Avrupa Parlamentosunun açıklamasından önce de Birliğe karşı olumsuz tavır sergilediği ve bunu değiştirmedikleri tespit edilmiştir.



Şekil 14: Türkiye'nin AB Üyeliği ile İlgili Tarih

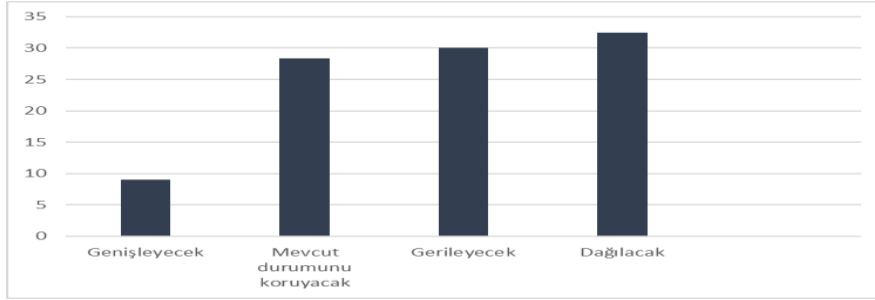
Katılımcıların Türkiye'nin AB'ye üye olması konusunda olumsuz fikrinin yanında üyelikle ilgili gelecek beklentileri ölçülmüştür. "Size göre Türkiye Avrupa Birliği'ne ne zaman üye olabilir?" sorusuna kişiler %55.6 oranla "hiçbir zaman üye olamaz." cevabını vermişlerdir. Yani vatandaşlar Birliğe üye olma konusunda umutlu da değildirler. AB'ye üye olmaya hayır diyenler %70.9 oranında Birliğin dağılacakını düşünürken, AB üyeliğe evet diyenler üyeliğe giriş tarihi konusunda bu yılsonu ya da 2023 gibi belli bir tarih yerine %53.9 ile tarih verilemeyeceği fikrindedirler.



Şekil 15: Türkiye'nin AB Üyeliği ile Çözüme Kavuşacak Ekonomik Sorun

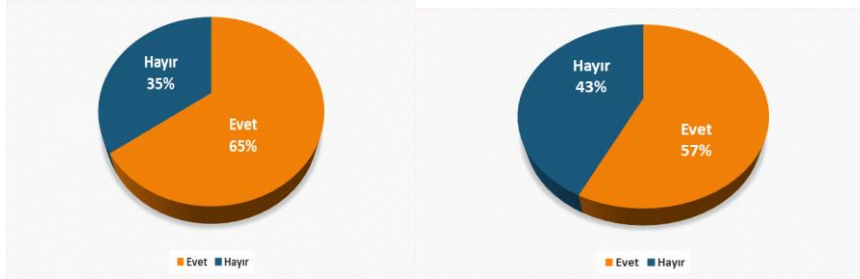
Önceki sorularda Türkiye'nin en önemli ekonomik sorunun %42.5'lik payla gelir dağılımı eşitsizliği olduğunu söyleyen katılımcılara, Türkiye'nin AB'ye üye olması durumunda herhangi bir ekonomik sorunun çözüme kavuşup kavuşmayacağı sorulmuştur. Katılımcıların %36.0'ı AB üyeliğiyle ekonomik sorunların çözümünde hiçbir değişiklik olmayacağını düşünmektedir. Genç nüfusun serbest dolaşım hakkı kazanarak, yeni iş alanlarıyla işsizliğin azalacağı fikri %25.4 ile en çok çözüme kavuşacağına inanılan ekonomik sorundur. Sorulara cevap verenlerin %15.6'sı ise Birlik üyeliği ile üretilen mal ve

hizmetler için yeni pazarların oluşacağı ve üretimin artacağına inanmaktadırlar. AB üyeliğiyle, daha önceki sorularda en önemli ekonomik sorun olarak görülen gelir dağılımı eşitsizliğinin düzeliş kiş başına gelirin artacağına inananlar katılımcıların %12.0'ını oluşturmaktadır. Yani AB üyeliği katılımcılara göre en önemli ekonomik sorunu çözmeye yetersizdir. Son sırada ise Euro'nun kullanılmasıyla Türk Lirası'nın değer kaybı sorununun çözülüp, ticaretin hız kazanacağı %11.1 oranında desteklenmiştir.



Şekil 16: AB'nin Devamlılığı ile İlgili Öngörü

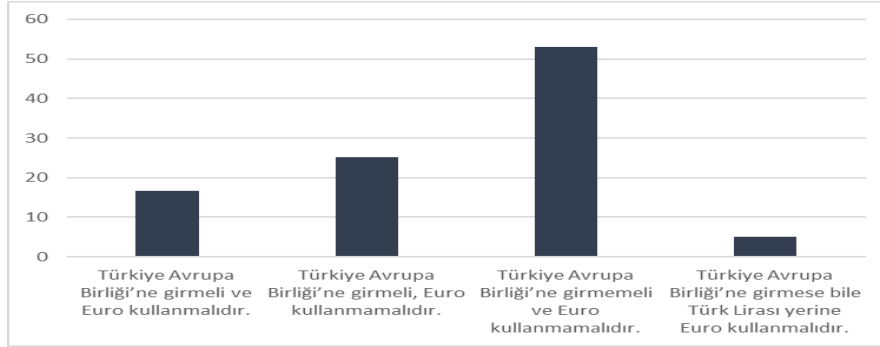
“Son gelişmeler ışığında Avrupa Birliği'nin geleceği ile ilgili öngörünüz nedir?” sorusuna genişleyeceği yönünde fikri beyan eden katılımcılar yalnızca %9 oranında iken, dağılacakını düşünenler %32.5 oranındadır. Ayrıca AB üyeliğini destekleyenlerin %44.5'i Birliğin mevcut durumunu koruyacağını, hayır diyenlerin ise %45'i dağılacakını düşünmektedir.



Şekil 17: AB Dışında Yeni Bir Topluluk Şekil 18: Şanghay Beşlisi'ne Bakış Açısı

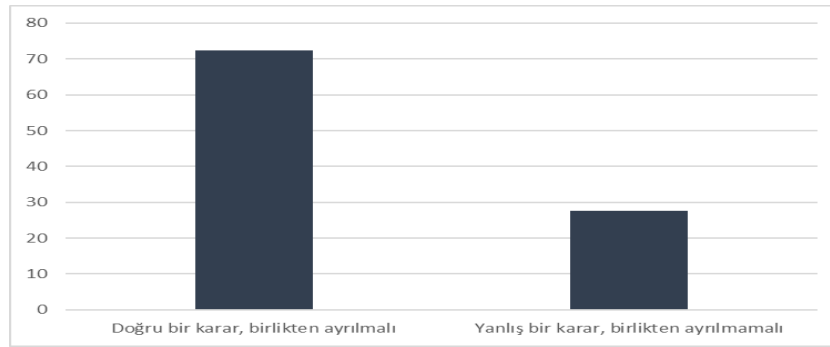
AB üyeliğine olumsuz görüşün çoğunlukta olması ve katılımcıların büyük oranda birliğin dağılacakını düşünüyor olması “Size göre Türkiye, Avrupa Birliği dışında yeni bir topluluğa yönelmeli midir?” sorusuna verilecek cevap konusunda merak uyandırmıştır. Katılımcıların %65'i yeni bir entegrasyon arayışına evet demektedir. Yeni entegrasyon arayışlarında Türk toplumunun hangi oluşuma destek verdiğini belirlemek amacıyla katılımcılara son günlerde gündeme gelen Şanghay Beşlisi^{iv} ile ilgili fikirleri sorulmuştur.

“Size göre Türkiye Şanghay Beşlisi’ne üye olmalı mıdır?” sorusuna %57 oranında destek olduğu görülmüştür.



Şekil 19: Euro Kullanımına İlişkin Tutum

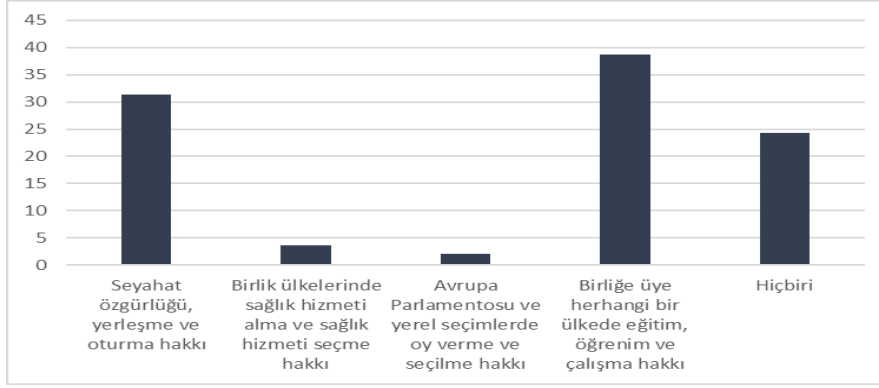
Yabancı paralar karşısında gelişmekte olan ülkeler arasında en fazla değer kaybeden ulusal paranın Türk Lirası olması sebebiyle katılımcılara Euro hakkındaki fikirleri sorulmuştur. Katılımcıların %53.1'inin Türkiye'nin hem AB üyeliğine hem de Euro kullanılmasına olumsuz cevap verdiği görülmektedir. Ayrıca katılımcıların yalnızca %5.1'i AB'ye üye olunmasa bile Euro kullanılmasını desteklemektedir. Yani katılımcılar yalnızca AB'ye üye olma fikrine değil aynı zamanda Türk Lirası'ndaki değer kaybına rağmen Euro kullanılmasına da sıcak bakmamaktadırlar.



Şekil 20: İngiltere'nin Birlikten Ayrılmasına İlişkin Fikir

Türk toplumunda Türkiye'nin Birliğe katılımıyla ilgili karar olumsuz yönde olmakla birlikte, halihazırda Birliğe üye ülkelerin durumlarına ilişkin algının ortaya konulabilmesi için katılımcılara İngiltere'nin Birlik'ten ayrılma kararının doğru olup olmadığı sorulmuştur. Bilindiği gibi 23 Haziran 2016 tarihinde İngiltere'de yapılan referandum sonucunda halkın %52'si Birlik'ten ayrılma yönünde karar alınması gerektiğine ilişkin oy vermişti. İngiliz halkının

bu kararı katılımcılara sorulmuş ve İngiltere'deki kararın doğru olup Birlik'ten ayrılmasını destekleyenler %72.3 düzeyindedir. İngiltere'deki kararın yanlış olduğunu bildirenler ise %27.7 oranındadır. Ayrıca Türkiye'nin AB üyeliğini desteklemeyenlerin %91.5'i aynı zamanda İngiltere'nin Birlik'ten ayrılması gerektiğini düşünmektedirler. Türkiye'nin AB üyeliğini destekleyenler ise İngiltere'nin ayrılmasını %58.7 oranla yanlış bulmaktadırlar.



Şekil 21: AB Vatandaşlığı

Birliğe üye ülkelerin vatandaşlarına ulusal kimliklerine ek olarak verilen AB vatandaşlık hakları önemli bir avantaj olarak görülmektedir. Anket sonucunda AB üyeliğine olumsuz bakış açısı olmasına rağmen katılımcılara, AB vatandaşlık haklarına olan tutumları sorulmuştur. Katılımcıların AB üyeliğine karşı olumsuz fikir bildirmiş olmaları AB vatandaşlık haklarından hiçbirini tercih etmeme beklentisini doğurmuş olsa da sonuçlar %38.7 ile Birliğe üye herhangi bir ülkede eğitim, öğrenim ve çalışma hakkının en çok tercih edilen hak olduğunu göstermiştir. Seyahat özgürlüğü, yerleşme ve oturma hakkı ise %31.4 ile ikinci sırada yer almaktadır. Hiçbiri cevabını verenler ise %24.3 düzeyindedir. Birlik ülkelerinde sağlık hizmeti alma ve sağlık hizmeti seçme ise yalnızca %3.6 oranında tercih edilmiş iken, Avrupa Parlamentosu ve yerel seçimlerde oy verme ve seçilme hakkı ise %2 ile son sırada yer almaktadır.

V. Sonuç

Tüm devletler ekonomik, askeri, siyasi ve kültürel alanlarda yalnızlığı değil, ulusal çıkarlarını koruma amacıyla birleşmeler içinde olmayı tercih etmektedirler. Bu kapsamda dönem dönem yoğun eleştirilere maruz kalmakla beraber AB, kıtada yer alan ülkeler için en önemli entegrasyonlardan biri olarak görev yapmaktadır. Türkiye de, yakınında gerçekleşen bu oluşuma kayıtsız kalmayıp uzun zaman boyunca dâhil olma arzusuyla hareket etmiştir. Bu çalışmada anket metoduyla Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi

öğrencilerine online olarak sorular yöneltilmiş ve Türk kamuoyunun Birliğe bakışı irdelenmiştir. 2016-2017 Eğitim-Öğretim Yılında öğrenim gören 6.607 kişiye yönetilen anket sonuçlarının ilk önemli bulgusu ankete katılanların Türkiye'nin her bölgesinden (ve yurtdışından), farklı eğitim düzeyinde, çeşitli ekonomik konumlarda olan, geniş yaş aralığında, ayrı sosyo-kültürel tabana sahip kişilerden oluşmasıdır. Bu yapı önemli bir Türkiye mozaği sunmaktadır. Çalışmada, Türk halkının AB algısı ekonomik bir perspektifle tespit etmek amaçlandığından deneklere “*Günlük Ekonomi Haberlerinin En Çok Takip Edildiği Kaynak*” sorulmuştur. %76.5'lik oranla kişiler internet kanalıyla ekonomi haberlerini takip ettiklerini belirtmişlerdir. Bu durum internetin en önemli iletişim aracı olduğunu ortaya koymaktadır. Anket sorularının önemli sonuçlarından biri “*Dünya'nın En Güçlü Ekonomisi*” olarak katılımcıların yalnızca %3.4'ünün AB'yi görüyor olmasıdır. Burada önemli bir nokta katılımcıların Birliğin oluşum temelini %36.2'lik bir oranla ekonomik olarak görürken AB'nin güçlü ekonomi sıralamasında geride kalmasıdır. Bu duruma Birlik üyesi ülkelerde (Örneğin; Yunanistan ve İspanya) yaşanan krizlerin etkili olduğu söylenebilir. Kaldı ki katılımcılar “*Türkiye'nin En Önemli Ekonomik Sorunu*” olarak %42.5 düzeyinde gelir dağılımı adaletsizliğini görürken, “*Türkiye'nin AB Üyeliği ile Çözümüne Kavuşacak Ekonomik Sorun*” sorusuna çoğunlukta “*Hiçbiri değişiklik olmayacak*” yanıtını vermişlerdir. “*Size göre Türkiye Avrupa Birliği üyesi olmalı mıdır?*” sorusuna %62 oranında hayır cevabı verilmiş olması bu nokta şaşırtıcı olmamıştır. Sonuçlar Türk toplumunun AB üyeliğine tutumunun önemli ölçüde olumsuz olduğunu göstermiştir. O kadar ki bu olumsuz görüş, tam üyelik başvurusunun bile geri çekilmesi gerektiğini destekleyecek boyuttadır. Anket sonuçlarına göre Türk toplumunun Birliğe olumsuz bakışının nedeni Türkiye'nin tüm şartları yerine getirmiş olsa bile Birliğe alınmayacağı için, zaten üye olamayacağı fikridir. Yani katılımcıların %42.2'si Türkiye'nin AB şartlarını yerine getirmesinin Birliğe alınmasını sağlamayacağını düşünmektedir. Diğer taraftan katılımcıların %55.6'si “*Türkiye'nin hiçbir zaman Birliğe üye olamayacağını*” benimsemişlerdir. Bu sonuç Türk toplumunda AB'ye üye olamama konusunda olumsuz görüşün geleceğe dönük olarak da devam edebileceğinin sinyalini vermektedir. Bu duruma fazlasıyla uzamış sürece özellikle son günlerde AB üyesi bazı ülkelerin dış politikalarında Türkiye'ye yönelik benimsedikleri tavır etkili olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte Türk halkının Şanghay Beşlisi ya da başka bir alternatif gruba üye olma fikrini de ortaya çıkarmıştır. Çalışmada Türk kamuoyunun Birliğe bakış açısının olumsuzluğu tespit edilmiş diğer taraftan halkın Birliği ne kadar tanıdığını ölçen sorulara da yer verilmiştir. Örneğin, Birlik ile ilgili bazı kavramların (Ankara Anlaşması, Maastricht Kriterleri, Schengen ve Bretix) bilinirliği sorulduğunda kavramlardan en az birini bilen katılımcıların oranı %75.3 olarak tespit edilmiştir. Öte yandan “*Gümrük Birliği Protokolü ile İlgili Tutum*” değerlendirildiğinde Türkiye'nin çeşitli imtiyazlar vermesinden öteye geçmediği düşüncesinin baskın olduğu

tespit edilmiştir. Burada üzerinde durulması gereken önemli bir nokta Türk halkının AB'yi gerçekten tanıdığı için mi olumsuz görüşe sahip olduğu, yoksa siyasi konjonktür, gelişmeler ve tutumların bir yansıması ile karar verdiği midir? Maastricht Kriterleri'ni yalnız 183 kişinin duymuş olması aslında Türk toplumunun AB'yi çok yakından tanımadığına bir işaret olarak değerlendirilebilir. Bu pencereden bakıldığında sürecin uzunluğu ve oyalayıcı bir takım davranışların varlığı bir kenara bırakılırsa, bundan sonra yapılacak çalışmaların o anki konjonktürden uzak gerçek anlamda Türk kamuoyunu bilinçlendirici nitelik taşıması gerektiği söylenebilir. Çünkü katılımcılar sadece Türkiye'nin Birliğe üyeliğine olumsuz bakmamakta birliğin dağılacağını da düşünmektedir. Ayrıca “İngiltere'nin Birlikten Ayrılmasına İlişkin Fikir” %72.3'lük oranla doğru olarak değerlendirilmektedir. İlişkilerin yeniden gözden geçirilmesi Türk kamuoyunun algı, tutum ve fikirlerinin iyi analiz edilerek buna uygun adımlar atılması gerekmektedir. Tam üyelikte ısrarcı olunması durumunda Türk kamuoyunun inanç ve heyecanının yeniden tesis edilmesi hem AB hem de Türkiye tarafının daha yapıcı ifadelere ve davranışlara yer vermesiyle desteklenecektir.

Kaynaklar

- Akçay, B. S. ve Akgül Açıkmeşe, S. (2017), Yarım Asrın Ardından Türkiye – Avrupa Birliği İlişkileri Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar, Seçkin Yayıncılık.
- Akdemir, E. (2017), “Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğrencilerinin Avrupa Birliği Algısı”, *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi (AUAd)*, 3(1), ss.9-38.
- Alkan, N. (2013), Türkiye'deki Üniversite Öğrencilerinin Avrupa Birliği Algısı, Konrad-Adenauer-Stiftung e.V.
- Altunay, E. ve Tonbul, Y. (2014), “İlköğretim Okullarında Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Uyumuna İlişkin Nitel Bir Araştırma”, *Uluslararası Hakemli Beşeri ve Akademik Bilimler Dergisi*, 3(9), ss.38-57.
- Arıkan, G. (2012), “Attitudes Towards the European Union in Turkey: The Role of Perceived Threats and Benefits”, *Perceptions*, 17(3), ss.81-103.
- Atay Kayış, A. ve Öztürk, E. “AB'ye Tam Üyelige Yönelik Türk Halkının Algılama ve Beklentilerinin Analizi”, *Anadolu International Conference in Economics*, Eskişehir, Turkey, June 17-19, 2009.
- Avrupa Birliği Bakanlığı, “Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi”, (30.06.2016), <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=111&l=> (Erişim Tarihi: 27.03.2017).
- Çalış, Ş. H. (2016), Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık.

- Çarkoğlu, A. (2003), “Who Wants Full Membership? Characteristics of Turkish Public Support for EU Membership”, Special Issue on Turkey and the European Union, Turkish Studies, 4(1), ss.171-194.
- Dura, C. ve Atik, H. (2007), Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye, Ankara, Genişletilmiş 3. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım.
- Efe, H. ve Kemahlı, F. (2016), Erzincan Üniversitesi Öğrencilerinin Avrupa Birliği ve Türkiye-AB İlişkileri Algısı, *Uluslararası Erzincan Sempozyumu*, 28 Eylül-1 Ekim, ss.811-823.
- Elgün, Ö. ve Tillman, E. R. (2007), “Exposure to European Union Policies and Support for Membership in the Candidate Countries”, Political Research Quarterly, 60(3), ss.391-400.
- Ercan, M. (2012), “Bilecik Üniversitesi Avrupa Birliği Anketi Türk Kamuoyu AB’ye Nasıl Bakıyor”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 36(1), ss.199-220.
- Göral, E., Özdemir, L., Yurtkoru, E. S. ve Dartan, M. Üniversite Gençliğinde Avrupa Birliği Algısı: Marmara Üniversitesi 2004 ve 2014 Anketlerinin Bir Değerlendirmesi, (Yayın No: 828-17) Marmara Üniversitesi Avrupa Birliği Enstitüsü, İstanbul, 2014.
- Guzzetti, L. (1995), A Brief History of European Union Research Policy, European Commission Directorate-General XII Science, Research, Development, B-1049, Brussels.
- Karakuzu, T., Aktoprak, S., Erk, Ç. ve Limon, İ. (2015), “Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinde Avrupa Birliği Algısı Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme: Trakya Üniversitesi Uzunköprü Meslek Yüksekokulu Örneği”, Electronic Journal of Vocational Colleges, 4. UMYOS Özel Sayısı, ss.155-163.
- Karlık, S. R. (2013), Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri: Bir Çıkmaz Sokak, İstanbul, Beta Basım Yayın.
- Kentmen, Ç. (2008), “Determinants of Support for EU Membership in Turkey: Islamic Attachments, Utilitarian Considerations and National Identity”, European Union Politics, 9(4), ss. 487-510.
- Nas, Ç ve Özer, Y. (2017), Turkey and EU Integration: Achievements and Obstacles, Routledge
- Oran, N. T., Hürsoy, S., Şenuzun, F. ve Yücel, U. (2010), “Türkiye’nin Avrupa Birliği Üyeliği Konusunda Sağlık Bilimleri Öğrencilerinin Genel Yaklaşımları”, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 7(1), ss.439-455.
- Özsöz, M., İleri, Ç., Çatır, B., Ceran, A. ve Özkan, İ. Türkiye Kamuoyunda AB Desteği ve Avrupa Algısı Kamuoyu Araştırması – 2015, İktisadi Kalkınma Vakfı, İstanbul Mayıs 2015.
- Şen, M. (2005), Gençlik, AB ve Zıt Hisler: Bedenini İsterim Ama Ruhunu Asla, Türk Gençliği Konuşuyor: Gençlerin Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Katılım Süreci ve Üyeliği Üzerine Düşünceleri Projesi, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Dipnot Yayınları.

- Şenyuva, Ö. (2009), “Türkiye Kamuoyu ve Avrupa Birliği 2001-2008: Beklentiler, İstekler ve Korkular”, *Uluslararası İlişkiler*, 6(22), ss.97-123.
- Tonus, Ö. (2015), “Eskişehir’de Avrupa Birliği Algısı Türkiye Genelinden Farklı Mı?”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 4(2), ss.49-83.
- Ünal, A., Dursun, B., Özkan, S., İzmirli, S. M., Altay, A. ve Akın Gürdal, S. (2012), “Üniversite Eğitimi Alan Öğrencilerin Avrupa Birliği Üyelğine Bakış Açılarının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma”, *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 2(1), ss.21-31.
- Yazgan, H. ve Aktaş, A. (2012), “Türkiye- Avrupa Birliği İlişkilerinde Kamuoyu Faktörü: Çankırı İli Örneği”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 2012, ss.1-23.

ⁱ Daha ayrıntılı bilgi için bakınız. S. Rıdvan Karluk (2013), *Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri: Bir Çıkılmaz Sokak*, İstanbul, Beta Basım Yayın; Şaban H. Çalış (2016), *Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim*, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık; Belgin Sariye Akçay ve Sinem Akgül Açıkmeşe (2017), *Yarım Asrın Ardından Türkiye – Avrupa Birliği İlişkileri Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*, Seçkin Yayıncılık; Çiğdem Nas ve Yonca Özer (2017), *Turkey and EU Integration: Achievements and Obstacles*, Routledge.

ⁱⁱ Eurobarometer, 1973 yılında Avrupa Komisyonu’na bağlı kurulan bir kurumdur. Avrupa Birliği üye ülkelerde çeşitli konularda kamuoyu araştırmaları yaparak, vatandaşlara çeşitli alanlarda sorular sorup raporlar hazırlamaktadır.

ⁱⁱⁱ Türkiye İstatistik Kurumu Yaşam Memnuniyet Anketi, bireylerin genel mutluluk algısını, toplumsal değer yargılarını, temel yaşam alanlarındaki genel memnuniyetini ve kamu hizmetlerinden memnuniyetini ölçmek, memnuniyet düzeylerinin zaman içindeki değişimini takip etmek amacıyla, 2003 yılından itibaren düzenli olarak gerçekleştirilmektedir.

^{iv} 1996 yılında Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan’ın katılımıyla kurulmuştur. 2001 yılında Özbekistan’ın katılımıyla Şanghay İşbirliği Örgütü adını almıştır.